

บทที่ 8 ประชากรศาสตร์

ศิริพันธ์ ถาวรทวิงษ์

ประชากรศาสตร์ เป็นศาสตร์สาขาใหม่ของสังคมศาสตร์ที่เพิ่งเกิดขึ้น เมื่อประมาณกลางศตวรรษที่ 20 นี้เอง สืบเนื่องมาจากในปี 1949 สหประชาชาติได้จัดประชุมสัมมนาเกี่ยวกับทรัพยากรของโลก และมีการสำรวจประชากรในฐานะผู้บริโภคร่วมด้วย ผลจากการประชุมพบว่าทรัพยากรต่าง ๆ ของโลกได้ถูกทำลายอย่างมากมาย ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่ประชากรมีอัตราการเพิ่มรวดเร็วขึ้น จนในบางภูมิภาคของโลก การเพิ่มขึ้นอย่างมากของประชากร ทำให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ตามมา จากปรากฏการณ์ทางประชากรนี้ จึงทำให้เกิดความตื่นตัวศึกษาเกี่ยวกับประชากรมากขึ้น โดยมีการค้นคว้าหาสาเหตุ แนวโน้มและผลที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางประชากร โดยเฉพาะปัจจุบันปัญหาที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางประชากรไม่ได้มีเพียง “ปัญหาที่เกิดจากการเพิ่มของประชากรเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงปัญหาการกระจายตัวของประชากร” ซึ่งทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับเมือง และสิ่งแวดล้อมตามมา

ในทางสังคมวิทยาสนใจศึกษาประชากรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางประชากรที่สัมพันธ์กับภาวะเศรษฐกิจ สังคม ภูมิอากาศและอื่น ๆ รวมทั้งผลกระทบต่อทางด้านมานุษยนิเวศวิทยา อันเป็นวิชาที่ว่าด้วยมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งมุ่งศึกษาถึงความสัมพันธ์และการจัดระเบียบสังคมมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

กระบวนการทางประชากรที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางประชากร ได้แก่

1. การเจริญพันธุ์ (Fertility) หมายถึงจำนวนที่ประชากรให้กำเนิดบุตรได้จริง ๆ วิธีการที่ใช้วัดการเจริญพันธุ์ของประชากรที่ง่ายที่สุด คือ การคำนวณหาอัตราการเกิดของประชากรต่อประชากรทั้งหมด 1,000 คนต่อปี หรือที่เรียกว่า (Crude Birth Rate) (CBR) โดยทั่วไปในประเทศที่ยากจนประชากรจะมีอัตราการเกิดสูงกว่าในประเทศที่ประชากรมีความกินคืออยู่ดี หรือประเทศที่พัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมสูง ในแต่ละสังคมอัตราการเกิดของประชากรจะแตกต่างกันไป ซึ่ง Kingsley Davis และ Judith Blake ได้เสนอว่า การแตกต่างในด้านอัตราการเกิดขึ้นอยู่กับ

1.1 อายุเมื่อแรกสมรส ในสังคมตะวันตก การสมรสจะเกิดขึ้นเมื่อชายอายุสามารถที่จะเลี้ยงดูภรรยาและครอบครัวได้ ในเอเชียการสมรสมักเกิดขึ้นเมื่ออายุน้อย ๆ เพราะครอบครัวเป็นผู้จัดการให้ และคู่สมรสไม่ต้องเลี้ยงดูตนเอง ดังนั้นอัตราการเกิดจึงสูงเพราะครอบครัวใหญ่เลี้ยงดูอยู่

1.2 การอยู่เป็นโสดอย่างถาวร สังคมที่ประชากรมีอายุเมื่อแรกสมรสสูง จะมีอัตราการอยู่เป็นโสดของประชากรสูงเช่นกัน เช่น ไอร์แลนด์ ประมาณครึ่งหนึ่งของประชากรที่อยู่ในวัยแรงงานจะอยู่เป็นโสด

1.3 การไม่สมรสใหม่ของหญิงหม้ายและหย่าร้าง มีผลกระทบต่ออัตราการเกิด เพราะหญิงหม้ายหรือหย่าร้างบางคนยังอยู่ในวัยที่สามารถให้กำเนิดบุตรได้อีกนาน เช่น ในอินเดีย อายุเมื่อแรกสมรสต่ำ หญิงหม้ายมีเป็นจำนวนมาก ซึ่งประเพณีกำหนดไม่ให้สมรสใหม่

1.4 การงดเว้นการมีความสัมพันธ์ทางเพศกันโดยสมัครใจหรือไม่สมัครใจ มีผลกระทบต่ออัตราการเกิดทั้งสิ้น เช่น การถือบวช การใช้เวลาในการศึกษา การที่สามีต้องไปสงครามหรือจากบ้านไปทำงานที่อื่นเป็นเวลานาน ๆ เป็นต้น

1.5 การควบคุมการเกิดโดยใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามอุปกรณ์ในการควบคุมการเกิดไม่ใช่ตัวแปรที่ส่งผลกระทบต่อการเกิดแต่เพียงอย่างเดียว ในสังคมที่ไม่ใช่อุตสาหกรรม บรรทัดฐานทางสังคมมีผลกระทบต่อการควบคุมการเกิดด้วย

1.6 การตายของเด็กทารกโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ ทั้งนี้เพราะนักประชากรศึกษาพบว่าสตรีที่ท้องประมาณ 20% ต้องแท้งลูกไปโดยไม่ได้ตั้งใจ ซึ่งมีผลกระทบต่อการเกิดทดแทนภายในครอบครัว

2. การตาย (Mortality)

ซึ่งการวัดอัตราการตายอย่างหยาบ ๆ คือ Crude Death Rate (CDR) เป็นการคำนวณหาจำนวนคนตาย/ประชากร 1,000 คนต่อปี ในสังคมอุตสาหกรรม ระหว่างปลายศตวรรษที่ 18-19 อัตราการตายของประชากรได้ลดลงมากโดยเฉพาะในวัยเด็ก ทั้งนี้เนื่องมาจากความเจริญทางด้านเทคนิควิทยาและด้านการแพทย์ ส่วนในสังคมเกษตรกรรมซึ่งกำลังพัฒนา อัตราการตายของประชากรได้ลดลงเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องมาจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยีการแพทย์และวิทยาการได้เผยแพร่มาจากประเทศทางตะวันตก ซึ่งผลจากการตายลดลงทำให้ประชากรมีชีวิตรยืนยาวขึ้น และอัตราการเพิ่มของประชากรสูงขึ้น ปัจจุบันอัตราการตายอย่างหยาบ ๆ ของประเทศอุตสาหกรรม และเกษตรกรรมไม่แตกต่างกัน

3. การอพยพหรือย้ายถิ่น (Migration) เป็นขบวนการของประชากรที่ย้ายจากที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่งในระยะเวลาหนึ่งในสังคมอุตสาหกรรม การเคลื่อนย้ายของประชากรทำได้ง่ายเพราะครอบครัวมีขนาดเล็ก และการแบ่งงานในสังคมมีมาก การเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยของประชากรจึงมีการหน้าที่ต่อระบบเศรษฐกิจของสังคมซึ่งมีการพัฒนาเจริญก้าวหน้ามาก ในสังคมเกษตรกรรม การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจจะเป็นไปอย่างช้า ๆ ประชากรจึงขาดความมั่นใจในสุขภาพและความปลอดภัย ถ้าเขาจะอพยพออกจากครอบครัวไปอยู่ที่อื่น ซึ่งการอพยพของประชากรจะส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างมาก จะพบว่าสังคมที่มีอัตราการเคลื่อนย้ายของประชากรสูง อัตราการเป็นโรคจิต โรคประสาทของสังคมนั้นจะสูงตามไปด้วย ทั้งนี้เพราะความตึงเครียดเกี่ยวกับถิ่นที่อยู่ใหม่ ในรัฐคาลิฟอร์เนียประชากรประมาณ 3/5 อพยพมาจากที่อื่น ผลปรากฏว่าอัตราการหย่าร้าง ปัญหาอาชญากรรม และอัตราการฆ่าตัวตายของประชากรสูงกว่าของประเทศสหรัฐอเมริกาทั้งหมด นอกจากนี้ บริเวณที่มีประชากรอพยพเข้าเป็นจำนวนมาก บริเวณนั้นจะมีลักษณะที่เคลื่อนไหว ตื่นเต้น และมีชีวิตชีวา ทั้งนี้เพราะประชากรมีความแตกต่างกันในด้านวัฒนธรรม แต่ในสังคมที่มีประชากรอพยพออกสูงจะพบว่า สังคมนั้นจะมีลักษณะหัวเก่าและอนุรักษ์นิยม

สรุป กระบวนการทางประชากรนี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญที่นักประชากรใช้ในการศึกษาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางประชากรในแต่ละสังคม (Spencer : 1979, p. 496-500)

การเปลี่ยนแปลงทางประชากร (demographic transition) ระดับโลก

การเปลี่ยนแปลงทางประชากรในระดับโลกในอดีตที่ผ่านมา นักประชากรที่มีชื่อเสียงของอเมริกาชื่อ Phillip H. Hauser ได้ทำการศึกษาจากสามะโนประชากรแล้ว คำนวณหาจำนวนประชากรย้อนหลังพบว่า การเพิ่มขึ้นของประชากรในอดีตเป็นไปอย่างช้า ๆ และค่อย ๆ เร่งเร็วขึ้น โดยเฉพาะในช่วง 3 ศตวรรษสุดท้ายที่อัตราการเพิ่มของประชากรสูงมาก ดูตารางที่ 1 จะเห็นแนวโน้มการเพิ่มของประชากรโลกในระยะแรกเพิ่มอย่างช้า ๆ และค่อย ๆ เร็วขึ้นในระยะหลัง โดยเฉพาะในศตวรรษที่ 18, 19 และ 20

เริ่มต้นจาก	ระยะเวลาที่ใช้ในการเพิ่ม	จำนวนประชากร (ล้านคน)
กำเนิดมนุษย์ - ยุคหินใหม่	8 ล้านปี	10
ยุคหินใหม่ - ต้นคริสต์ศตวรรษ	10,000 ปี	300
ต้นคริสต์ศตวรรษ - สมัยโคลัมบัส	1,500 ปี	500

สมัยโคลัมบัส - 1850	350 ปี	1,000
1850 - 1925	75 ปี	2,000
1925 - 1960	35 ปี	3,000
1960 - 1975	15 ปี	4,000
1975 - 1982	7-10 ปี	5,000

(Hartley : 1972, p. 5)

จากข้อมูล นักประชากรศาสตร์ว่า ถ้าเราปล่อยให้อัตราการเพิ่มของประชากรอยู่ในลักษณะคงที่เช่นนี้แล้ว ในอีกประมาณ 6 ศตวรรษข้างหน้า พื้นผิวทุกหนทุกแห่งทั่วโลกจะเต็มไปด้วยมนุษย์ ไม่ยกเว้น แม้แต่บริเวณ ภูเขา ทะเลทราย และที่ไร้ประโยชน์แถบขั้วโลก

การเพิ่มของประชากรโลกก่อนปี ค.ศ.1950

นักประชากรพบว่า อัตราการเพิ่มของประชากรอย่างสูงจะเกิดขึ้นเฉพาะในบริเวณภูมิภาคแถบยุโรป และบริเวณที่ชาวยุโรปเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่เท่านั้น ไม่ได้เกิดขึ้นในภูมิภาคแถบเอเชีย ลาตินอเมริกา และแอฟริกา ด้วย จึงมีการค้นคว้าหาสาเหตุและผลที่เกิดขึ้น พบว่า สาเหตุสำคัญที่ทำให้ประชากรชาวยุโรปเพิ่มสูงก่อนปี 1950 คือ

1) การปฏิวัติในด้านการเกษตร ในศตวรรษ 17 การปฏิวัติในด้านอุตสาหกรรมในศตวรรษ 18 ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในด้านการดำเนินชีวิต บรรทัดฐานทางสังคม ทัศนคติ และความเป็นอยู่ของคน

2) เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านการเกิดและการตาย เพราะหลังจากการปฏิวัติในด้านต่าง ๆ ปรากฏว่าการตายของประชากรลดลงอย่างมาก ในขณะที่อัตราการเกิดยังอยู่ในระดับสูง ซึ่งเป็นผลให้ก่อนศตวรรษ 20 อัตราการเพิ่มของประชากรในยุโรปสูงมาก ปลายปีศตวรรษ 19 อัตราการเกิดจึงค่อย ๆ ลดลง จนปัจจุบันอยู่ในอัตราที่ต่ำมาก ในขณะที่อัตราการตายก็ลดลงอยู่ในระดับที่ต่ำ ดังนั้น อัตราการเพิ่มของประชากรชาวยุโรปปัจจุบันจึงอยู่ในระดับที่ต่ำจนเป็นที่น่าตกใจมาก เพราะบางประเทศ เช่น สก๊อตแลนด์มีคนเพิ่มเท่ากับ 0 (zero) คือมีคนเกิดและคนตายเท่ากัน (1981) และในหลาย ๆ ประเทศอัตราการเพิ่มก็มีแนวโน้มว่าจะลดลงอย่างมาก เพราะอัตราการเกิดลดลงเรื่อย ๆ

3) จากแนวโน้มนี้ชี้ให้เห็นว่า ในอนาคต จำนวนแรงงานของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปจะลดลง และกองทัพจะเต็มไปด้วย ทหารแก่ ๆ ที่รับบำนาญ รัฐบาลของหลายประเทศในยุโรป เช่น เดนมาร์ก รัสเซีย เป็นต้น ได้เรียกร้องให้สตรีเพิ่มความรับผิดชอบต่อสังคมให้มากขึ้น โดยการมีลูกให้มากขึ้น จากปรากฏการณ์อันนี้ นักประชากรชาวยุโรปเห็นพ้องต้องกันว่า

สภาพการณ์ทางด้านเศรษฐกิจมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงนี้มาก เพราะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านคุณค่า และแบบแผนการดำเนินชีวิต (life styles) นอกจากนี้วิธีการควบคุมการเกิดยังได้รับความนิยมน้อยลงแพร่หลาย สตรีออกทำงานนอกบ้านมากขึ้น ค่าเช่าบ้านแพงขึ้นและมีขนาดเล็กลง และมีแนวโน้มว่า หนุ่มสาวจะแต่งงานช้าลง หรือไม่แต่งงานเลย ซึ่งนักประชากรเรียกว่าเกิด family revolution

การเพิ่มของประชากรหลังปี 1950

หลังปี 1950 เป็นต้นมา อัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรโลกอย่างสูงได้มาเกิดขึ้นในบริเวณภูมิภาคแถบเอเชีย ลาตินอเมริกา และแอฟริกา ก่อนปี 1950 อัตราการเพิ่มของประชากรในภูมิภาคแถบนี้อยู่ในระดับที่ต่ำ เนื่องจากอัตราการตายอยู่ในระดับที่สูง และอัตราการเกิดก็อยู่ในระดับที่สูงด้วย เพื่อเป็นการทดแทน ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประมาณปี 1948 ได้มีองค์กรพิเศษต่าง ๆ และประเทศในเครือสหประชาชาติเข้ามาช่วยเหลือ โดยการเผยแพร่ความเจริญทางด้านวิทยาการยารักษาโรคมาให้ และประเทศแถบนี้มียุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศของตน จึงมีผลให้อัตราการตายของประชากรลดลงอย่างรวดเร็ว และทำให้อัตราการเพิ่มของประชากรสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว มีลักษณะที่เรียกว่า การปะทุทางประชากร (population explosion) ซึ่งทำให้เกิดปัญหาตามมาอย่างมากมายในภูมิภาคแถบนี้

การเพิ่มของประชากรโลกในปัจจุบัน

การเพิ่มของประชากรโลกในปัจจุบันยังอยู่ในอัตราที่สูง โดยเฉพาะในภูมิภาคแถบเอเชีย ลาตินอเมริกา เพราะประชากร 2/3 ของประชากรโลกอาศัยอยู่ในภูมิภาคแถบนี้ และประเทศที่มีประชากรเกิน 100 ล้านคน ก็อยู่ในภูมิภาคแถบนี้ เช่น ในปี 1981 ประเทศจีนมีประชากรประมาณ 985 ล้านคน อินเดียประมาณ 688 ล้านคน รัสเซียประมาณ 268 ล้านคน สหรัฐอเมริกาประมาณ 229.8 ล้านคน อินโดนีเซียประมาณ 148 ล้านคน บราซิลประมาณ 121 ล้านคน ญี่ปุ่นประมาณ 117.8 ล้านคน

โลก	มีประชากรประมาณ	4,492 ล้านคน
ลาตินอเมริกา	มีประชากรประมาณ	639 ล้านคน
แอฟริกา	มีประชากรประมาณ	486 ล้านคน
อเมริกาเหนือ	มีประชากรประมาณ	254 ล้านคน
เอเชียตะวันออก	มีประชากรประมาณ	1,185 ล้านคน
เอเชียใต้	มีประชากรประมาณ	1,323 ล้านคน

ยุโรป	มีประชากรประมาณ	486 ล้านคน
รัสเซีย	มีประชากรประมาณ	268 ล้านคน
Oceanic	มีประชากรประมาณ	23 ล้านคน

(1981 World Population Data Sheet)

ปัจจุบันประเทศต่าง ๆ ได้ตระหนักถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมที่สืบเนื่องมาจากการมีอัตราการเพิ่มของประชากรสูง จึงได้มีการวางนโยบายทางประชากรขึ้น เพื่อควบคุมอัตราการเพิ่มของประชากรให้ลดลง ซึ่งก็ได้รับผลสำเร็จพอสมควร

แนวโน้มการเพิ่มของประชากรโลกในอนาคต

ในอนาคตมีแนวโน้มว่าลดลงอย่างเห็นได้ชัด ในปัจจุบัน โดยดูจาก

1) อัตราการเกิดของ 48 ประเทศ ซึ่ง 2/3 อยู่ในภูมิภาคกำลังพัฒนาได้ลดลงตั้งแต่ปี 1960 แต่อัตราการเพิ่มยังสูงอยู่ เพราะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิด baby boom คือมีเด็กเกิดอย่างมากมายในประเทศต่าง ๆ ทำให้ประเทศแถบที่กำลังพัฒนา เช่น เอเชีย ลาตินอเมริกา ประมาณ 40% ของประชากรทั้งประเทศเป็นเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี และส่วนหนึ่งได้เข้าสู่วัยที่สามารถให้กำเนิดบุตรได้

2) การขยายตัวของเขตเมืองอย่างกว้างขวาง ทำให้อัตราการเกิดลดลง

3) ในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา อัตราการเจริญพันธุ์ของประชากรลดลงมาก จีน ลดลงประมาณ 20% อินเดีย ลดลงประมาณ 10% อินโดนีเซีย ลดลงประมาณ 10-15% ซึ่งทั้ง 3 ประเทศมีประชากรมากเป็นอันดับต้น ๆ ของโลก จากปรากฏการณ์เช่นนี้ นักประชากรคาดว่าปัญหาเกี่ยวกับการเพิ่มประชากรจะสิ้นสุดลงในเวลาไม่ช้า

ผลจากการเปลี่ยนแปลงของประชากรโลก

1) ประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งอัตราเพิ่มยังสูงอยู่ การเปลี่ยนแปลงทำให้จำนวนประชากรวัยรุ่นสูงขึ้นคือ เพิ่มจาก 548 ล้านคน (1975) เป็น 688 ล้านคน (1985) และในประเทศที่พัฒนาแล้วคาดว่าจำนวนประชากรวัยรุ่นจะลดลงถึง 100-191 ล้านคน (1975-1985) ซึ่งการมีประชากรวัยรุ่นมากนำไปสู่ความตึงเครียดในด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น การศึกษา การทำงาน และบริการของรัฐต่าง ๆ เป็นต้น

2) ทำให้ประชากรวัยชรา (อายุ 65 ปีขึ้นไป) เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในประเทศพัฒนาแล้ว เช่น ยุโรป มีคนแก่ประมาณ 13% (1981) และในระดับโลกคนแก่จะมีประมาณ 6% ซึ่งจะเป็นภาระคือ ผู้รับบำนาญมีมากขึ้น

3) ในยุโรป การมีอัตราเกิดลดลงมาก ทำให้เกิดปัญหาตามมาในแง่แรงงาน อันจะมีผลถึงการพัฒนาด้านเทคนิควิทยาชาลง
การกระจายตัวของประชากรโลก

ปัจจุบันได้กำลังกลายเป็นปัญหาร่วมระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา คือปัญหาการเติบโตขึ้นของเมืองต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่เมืองขนาดยักษ์ (giantism) ในปี ค.ศ.2000 เพราะจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในเมืองมีอัตราที่เพิ่มสูงมากขึ้น ดูตาราง

ตาราง : ร้อยละของประชากรโลกที่อาศัยอยู่ในเมืองและเมืองใหญ่

ปี ค.ศ.	%
1800	3
1850	6.4
1900	13.6
1950	28.2
1975	38.6
2000	50

(salas : 2521, p.7)

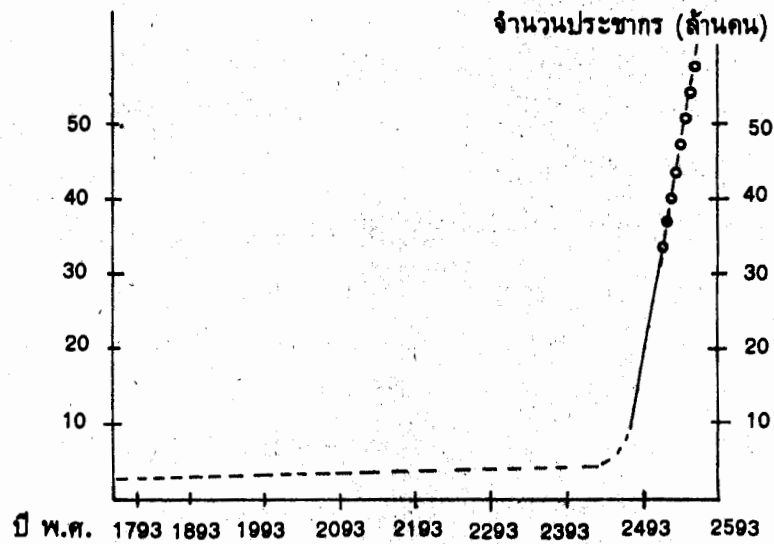
1) สาเหตุที่สำคัญเกิดขึ้นเนื่องจากการอพยพจากชนบทเข้าสู่เมือง เพราะปัจจุบันคนประมาณ 580 ล้านคนในประเทศที่กำลังพัฒนายังมีรายได้เพียงประมาณ \$50 ต่อปี จึงเป็นพลังที่ผลักดันให้คนชนบทที่มีรายได้น้อยอพยพเข้าเมือง ถึงประมาณวันละ 75,000 คน เพราะเมืองเป็นศูนย์กลางของความเจริญทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม

2) ผลจากการอพยพภายในประเทศนี้ ทำให้เมืองขยายตัวอย่างรวดเร็วโดยปราศจากแบบแผน จึงทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม เช่น ปัญหาที่อยู่อาศัย รายได้ การศึกษา บริการสังคมต่าง ๆ ไม่พอเพียง เป็นต้น

การเพิ่มประชากรในประเทศไทย

การเพิ่มของประชากรในประเทศไทย มีลักษณะเช่นเดียวกับการเพิ่มของประชากรในภูมิภาคแถบเอเชีย และลาตินอเมริกา ซึ่งมีลักษณะเพิ่มช้าในตอนแรกแล้วค่อย ๆ เร็วขึ้นในตอนหลัง โดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ดูตารางภาพ

ตารางภาพ : การเพิ่มประชากรไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึง พ.ศ.2503

----- จำนวนประชากรตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงการสำรวจสำมะโนประชากรครั้งแรกปี 2453

———— จำนวนประชากรตามสำมะโนประชากร ตั้งแต่ปี 2453 จนถึง 2513

----- จำนวนประชากรจากการคาดประมาณ ตั้งแต่ พ.ศ.2513 ถึง 2538

ที่มา : นิพนธ์ เทพวัลย์ : 2521 หน้า 2

จากตารางภาพจะเห็นได้ว่า ในการทำสำมะโนประชากรครั้งแรกของไทยในปี 2453 ไทยมีประชากรเพียง 8 ล้านคน ซึ่งนักประชากรได้คำนวณย้อนหลังพบว่า ต้องใช้เวลาถึงประมาณ 700 ปี จากสมัยสุโขทัยจนถึงปี 2453 ปัจจุบัน (2522) ประเทศไทยมีประชากรประมาณ 46 ล้านคน จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ปี 2453 เป็นต้นมา การเพิ่มประชากรไทยเร็วกว่าที่เคยเป็นมา

1) สาเหตุที่ไทยมีอัตราเพิ่มของประชากรเร็วโดยเฉพาะเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องมาจากการที่อัตราการตายลดลงอย่างรวดเร็ว ในขณะที่อัตราการเกิดยังอยู่ในระดับที่สูง ทำให้อัตราเพิ่มของประชากรอยู่ในระดับสูง สาเหตุที่อัตราการตายลดลงเพราะ นโยบายประชากรเมื่อประมาณ 70 ปีที่ผ่านมา นโยบายดังกล่าวมีจุดประสงค์ที่จะเพิ่มประชากรโดยการขยายงานด้านสาธารณสุขออกไป ทำให้คนตายน้อยลงและมีชีวิตยืนยาวมากขึ้น ประกอบกับการพัฒนา

ประเทศเจริญก้าวหน้าขึ้น อัตราการตายจึงลดลงอย่างรวดเร็วจาก 30/1,000 เหลือ 20/1,000 เมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และประมาณ 9/1,000 ในปัจจุบัน (นิพนธ์ เทพวัลย์ : 2521 หน้า 7)

2) แนวโน้มการเพิ่มประชากรในอนาคต

มีแนวโน้มว่าจะลดต่ำลง เพราะประเทศไทยได้ประกาศนโยบายประชากรเป็นทางการในปี 2513 โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะลดอัตราการเพิ่มของประชากรจากร้อยละ 3 ต่อปี ให้เหลือร้อยละ 2.5 ต่อปี ในแผนพัฒนาแห่งชาติฉบับที่ 3 (2515-2519) ซึ่งก็ได้รับผลสำเร็จเท่าที่ตั้งไว้ นโยบายประชากรของประเทศในแผนพัฒนาประเทศฉบับที่ 4 (2520-2524) โดยมีวัตถุประสงค์จะลดอัตราเพิ่มจากร้อยละ 2.5 ต่อปี ลงเหลือร้อยละ 2.1 ต่อปี (2524) โดยจะลดอัตราเกิดจาก 34.5/1,000 ให้เหลือ 29.0/1,000 (2524) และอัตราตายจาก 9.0/1,000 ให้เหลือ 8.0/1,000 (2524) ซึ่งจะทำให้ประเทศไทยมีประชากรประมาณ 48.2 ล้านคน ในปี 2524

แนวนโยบายประชากรตามแผนฯ 5

ในแผนฉบับที่ 5 ระหว่างปี 2525-2529 นั้น ประกอบด้วยสาระสำคัญ 3 ประการคือการลดอัตราเพิ่มประชากร การพัฒนาการกระจายและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ และการพัฒนาคุณภาพของประชากร

1. อัตราเพิ่มของประชากรลดลงเหลือประมาณร้อยละ 1.5 ในปีสุดท้ายของแผนฯ คือปี 2529 โดยคาดว่าในปีดังกล่าวจะมีประชากรเพิ่มขึ้นประมาณ 22.9 ต่อพันคน และอัตราตายประมาณ 7.3 ต่อพันคน ทั้งที่ได้กำหนดเป้าหมายการวางแผนครอบครัวในช่วง 5 ปีข้างหน้าให้มีผู้รับบริการรายใหม่ประมาณ 4.6 ล้านคน และรายเก่าประมาณ 3.8 ล้านคน รวมแล้วให้มีผู้ใช้บริการอย่างต่อเนื่องทั้งหมดประมาณ 8.3 ล้านคน การให้บริการจะเน้นการให้ยาเม็ดคุมกำเนิดและการทำหมัน และมุ่งพื้นที่ที่มีอัตราการเกิดสูง และสร้างทัศนคติให้ประชาชนนิยมมีบุตรครอบครัวละ 2 คน

2. ส่วนนโยบายการพัฒนาการกระจายและตั้งถิ่นฐานมนุษย์ก็ให้มีการกระจายตัวของประชากรและการตั้งถิ่นฐานสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและโอกาสการมีงานทำทั้งในเมืองและชนบท และรับกับความต้องการแรงงานของภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม เฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ สำหรับกรุงเทพมหานครต้องจัดให้กิจการอุตสาหกรรม กิจการบริการและประเภทอื่นๆ ที่ก่อให้เกิดปัญหาทางสภาวะแวดล้อมและสังคมกระจายออกไปนอกเขตให้มากที่สุด โดยให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาอุตสาหกรรมและการพัฒนา

เมืองหลัก นอกจากนั้นจะส่งเสริมให้มีการกระจายผู้ที่มีการศึกษาและความสามารถด้านต่าง ๆ ออกไปทั่วประเทศ จะเป็นส่วนช่วยในการพัฒนาท้องถิ่นของภูมิภาคต่าง ๆ ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

3. นโยบายการพัฒนาคุณภาพของประชากรที่มุ่งพัฒนาคุณภาพในการดำรงชีวิต ให้ประชากรเป็นคนคิดเป็นทำเป็น แก้ปัญหาเป็น มีวินัย มีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและสังคม รู้ช่องทางในการทำมาหากิน มีความสามารถในการประกอบอาชีพ สามารถทำงานเป็นหมู่คณะ ขณะเดียวกันก็จะพัฒนาคุณภาพทางร่างกายเพื่อให้ประชากรมีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์ รู้วิธีปฏิบัติต่อตนเองในด้านสุขภาพอนามัยและโภชนาการ นอกจากนั้นจะพัฒนาคุณภาพทางจิตใจด้วย เพื่อเสริมสร้างให้ประชากรมีสุขภาพจิตที่ดี มีคุณธรรมและจริยธรรม

3) ปัญหาประชากรในประเทศไทย คือ

ก. ปัญหาการเพิ่มของประชากร สืบเนื่องมาจากอัตราการเพิ่มประชากรอยู่ในระดับสูง หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้จำนวนประชากรของประเทศไทยสูงขึ้นมาก แม้ว่าอัตราการเพิ่มมีแนวโน้มลดลงก็ตามที่ จำนวนประชากรที่เพิ่มก็ยังคงอยู่ในระดับล้านเศษต่อปี ผลที่ตามมาก็คือ ผู้เป็นภาระวัยเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีมีเป็นจำนวนมาก และประชากรที่เข้าสู่วัยแรงงานที่มีอัตราเพิ่มสูงในแต่ละปี สร้างปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม ให้กับรัฐบาลอย่างมาก ในด้านการให้บริการ สาธารณสุข และการจัดหางานให้ทำ ซึ่งรัฐไม่สามารถจัดให้ได้ทั่วถึง ทำให้เกิดปัญหาอื่นตามมามากมาย

ข. ปัญหาการกระจายตัวของประชากร เนื่องจากโครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งเจริญอยู่ในบางส่วนของประเทศ ทำให้การกระจายตัวของประชากรขาดความสมดุล สาเหตุเพราะ

- การย้ายถิ่นภายในประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการอพยพจากชนบทเข้าสู่กรุงเทพมหานคร เพราะกรุงเทพมหานครมีลักษณะที่เป็นศูนย์กลางความเจริญในทุก ๆ ด้าน และเพราะชนบทมีลักษณะที่ว่าอัตราการเพิ่มของประชากรสูง ที่ดินถูกใช้ประโยชน์หมด อากาศแห้งแล้ง คนจึงว่างงาน และยากจนเป็นจำนวนมาก ประมาณว่าในแต่ละปีมีชาวชนบทอพยพเข้าสู่กรุงเทพมหานครประมาณ 120,000 คน ผลก็คือ กรุงเทพฯ มีปัญหามากขึ้น (สมวงศ์ : 2521, หน้า 3)

แนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางประชากร

การเปลี่ยนแปลงทางประชากร หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในด้านอัตราการเกิด (CBR) และอัตราการตาย (CDR) การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของประชากรขึ้นอยู่กับ ความสมดุลระหว่างอัตราการเกิด และอัตราการตาย ยกเว้นในประเทศที่มีอัตราการอพยพเข้าและอพยพออกสูง

การเปลี่ยนแปลงทางประชากรประกอบด้วยขั้นหรือระดับความผันแปรได้ 4-5 ขั้น คือ

1. ขั้นที่ประชากรต่อสู้เพื่อการมีชีวิตรอด ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ขั้นนี้อัตราการเพิ่มของประชากรมีลักษณะที่ต่ำคงที่ ทั้งนี้เพราะ มีอัตราการเกิด และอัตราการตายสูง
2. เป็นขั้นที่มีอัตราการเกิดสูงและอัตราการตายลดลง เนื่องมาจากโรคระบาด และสงครามลดน้อยลง ด้านการแพทย์มีการปรับปรุงมากขึ้น ขั้นนี้ปรากฏในยุโรป ราวศตวรรษที่ 17-18
3. ขั้นที่มีอัตราการเกิดเริ่มลดลง ในตอนปลายศตวรรษ 19 ปรากฏเฉพาะในยุโรป และสหรัฐอเมริกา แต่ CBR ก็ยังสูงกว่า CDR ดังนั้นประชากรจึงยังคงเพิ่มอยู่
4. เป็นขั้นที่ทั้งอัตราการเกิดและอัตราการตายลดลงอยู่ในระดับที่ต่ำเท่าเทียมกัน ดังนั้นประชากรจึงเพิ่มขึ้นช้ามาก ซึ่งเห็นได้ชัดในสังคมส่วนใหญ่ของยุโรป (Stewart : 1978, p.475-476)
5. เป็นขั้นที่อัตราการตายสูงกว่าอัตราการเกิด ดังนั้น จำนวนประชากรจึงลดลง ได้แก่ เยอรมันตะวันตก ซึ่งมีอัตราการเกิดประมาณ 10/1,000 อัตราการตายประมาณ 12/1,000 ดังนั้นจำนวนประชากรที่มีอยู่จึงลดลง (1982) (1982 World Population Data Sheet)

ประเทศที่มีการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมสูงส่วนใหญ่จะอยู่ในขั้นที่ 4 ของการเปลี่ยนแปลง ส่วนประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่จะอยู่ในขั้นที่ 2 และ 3 สหรัฐอเมริกา และประเทศต่าง ๆ เกือบทั้งหมดของยุโรปรวมทั้งรัสเซียกำลังประสบกับการเพิ่มประชากรอย่างช้ามาก ส่วนเอเชียตะวันออกเฉียงกลาง ออฟริกา ลาตินอเมริกา อยู่ในขั้นที่ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากอัตราการเกิดในแต่ละประเทศแตกต่างกัน ดังนั้น การคาดการณ์ถึงการเพิ่มขึ้นของประชากรในอนาคตจึงแตกต่างกันไป เช่น

ประเทศที่มีอัตราการเกิดต่ำในปัจจุบัน (1%) เช่น สังคมอุตสาหกรรม ประชากรจะเพิ่มขึ้นประมาณ 30-60% ในปี ค.ศ. 2050 ส่วนประเทศที่กำลังพัฒนาที่กำลังลดอัตราการเพิ่มให้เหลือ 1% ในปี ค.ศ. 2000 จะมีประชากรเพิ่มขึ้นประมาณ 250% ในปี ค.ศ. 2050 เช่น จีน ส่วนในประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ ที่อัตราการเกิดเปลี่ยนแปลงน้อย แต่อัตราการตายลดลง จะมีประชากรเพิ่มขึ้นประมาณ 1,000 เปอร์เซ็นต์ ในปี 2050

ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางประชากรไม่ว่าจะเป็นในทิศทางใด จะมีผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกด้าน รวมทั้งผลผลิตกำลังกองทัพ แบบแผนการดำเนินชีวิต และเสรีภาพของบุคคลรวมตลอดถึงสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ด้วย (ดูในบทที่ว่าด้วยมานุษยนิเวศวิทยา)

บรรณานุกรม

1. นิพนธ์ เทพวัลย์ 2522 *สังคมไทยในแง่ประชากร* เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง "ลักษณะสังคมไทย" ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ระหว่างวันที่ 15-16 กุมภาพันธ์ 2522
2. สมวงศ์ วงศ์ออนแสง 2521 *การเพิ่มประชากรกับการย้ายถิ่นและปัญหาสังคมอื่น ๆ* เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง "ประชากรประเทศไทย" ที่สภากวีชัยแห่งชาติ ระหว่างวันที่ 21-25 สิงหาคม 2521
3. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2521 *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (บทที่ 5)* เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง "ประชากรของประเทศไทย" ที่สภากวีชัยแห่งชาติ ระหว่างวันที่ 21-25 สิงหาคม 2521
4. Hartley, Shirley Foster 1972, *Population : Quantity V.S. Quality* (NJ ; Prentice-Hall)
5. Heer, Davis M. 1968, *Reading on Population* (NY ; Prentice-Hall)
6. Petersen, William. 1969, *Population* (NY ; Mcmillan)
7. Spencer, Metta. 1979, *Sociology* (NY ; Prentice-Hall)
8. Stewart, Elbert W. 1978, *Sociology* (NY ; McGraw-Hill)
9. Thomlinson, Ralph 1965 *Population Dynamics* (NY ; Random House)
10. Wrong, Dennis H, 1967, *Population & Society* (NY : Random House)

Malthusian theory (ทฤษฎีมัลธูเซียน)

ทฤษฎีซึ่งตั้งโดย มัลธัส (ค.ศ. 1766-1834) เกี่ยวกับ

1. จำนวนประชากรขึ้นอยู่กับเครื่องยังชีพ
2. เมื่อเครื่องยังชีพเพิ่ม ประชากรก็จะเพิ่มด้วย เว้นเสียแต่ว่าจะต้องมีการควบคุม
3. การควบคุมก็คือข้อห้ามทางศีลธรรม ความเสื่อมโทรมและความแร้นแค้นที่เกิดขึ้นในสังคม
4. ถ้าไม่ควบคุมประชากรจะเพิ่มในอัตราเรขาคณิต ในขณะที่การเพิ่มของเครื่องยังชีพเพิ่มในอัตราเลขคณิต